

جامعه شناسی سیاسی
شکاف های اجتماعی
(بررسی های موردی)

پیمانوریس . نیکی آر . کدی و دیگران

ترجمه : دکتر پرویز دلیرپور
دکتر علیرضا سمیعی اصفهانی

فهرست مطالب

مقدمه

- ۹ پرویز دلیرپور
- گفتار یکم: درآمدی به نظریه‌های گوناگون پیرامون جامعه‌شناسی سیاسی
شکاف‌های اجتماعی
- ۱۵ پرویز دلیرپور
- گفتار دوم: شکاف‌های اجتماعی: رویکردی نظری
- ۳۱ پیمانورس
- گفتار سوم: نظریه «شکاف اجتماعی جدید» و شالوده اجتماعی حمایت
از راست رادیکال در نظام‌های لیبرال دموکراسی
- ۷۵ پیمانورس
- گفتار چهارم: تغییر نقش احزاب سیاسی: مطالعه موردی ایالات متحده امریکا
دیوید مک‌کی
- ۱۱۱ گفتار پنجم: احزاب سیاسی در افغانستان
- ۱۴۷ گروه بحران
- گفتار ششم: پیکار قومی و دولت‌سازی در جهان عرب
- ۱۷۷ سعدالدین ابراهیم

- گفتار هفتم: عراق؛ یک، دو یا سه دولت یا تداوم جنگ
 تام برنز و مسعود کمالی ۲۰۷
- گفتار هشتم: اسرائیل، سازش ناسازواری‌های درونی
 کنت. دابلیو استین ۲۴۱
- گفتار نهم: هویت ملی در برابر سنت و نوسازی؛ ناسازواری‌های آسیای میانه
 اندروفیلیس و پل جیمز ۲۶۷
- گفتار دهم: لبنان، اجتماعات سازنده یا اقلیت‌ها
 ماریو آپوستولوف ۲۹۱
- گفتار یازدهم: قومیت و نابرابری در مالزی؛ نگاهی به گذشته و بازنگری دوباره
 مزنه محمد ۳۲۵
- گفتار دوازدهم: مذهب، اقلیت‌های قومی و دولت در ایران
 نیکی آر. کدی ۳۶۹
- نمایه ۳۸۱

گفتار یکم

در آمدی به نظریه‌های گوناگون پیرامون جامعه‌شناسی سیاسی شکاف‌های اجتماعی

دکتر پرویز دلیرپور

بی‌شناخت ناسازگاری‌ها و شکاف‌های جامعه نمی‌توان سخن از جامعه‌شناسی سیاسی گفت. نیروها و گروه‌های اجتماعی نه پدیده‌هایی ناگهانی هستند بلکه ریشه در سودها و گرایش‌های گوناگونی در درون ساختار اجتماعی دارند. شناسایی ریشه‌های شکل‌گیری این گروه‌ها که پیرامون شکاف‌های اجتماعی مهم جامعه پدیدار می‌شوند، وظیفه نخست جامعه‌شناسی سیاسی است. اصطلاح شکاف‌های اجتماعی مفهوم مبارزه بر سر منافع و منابع را نیز دربر دارد که می‌توانند یا به گونه نهادینه (در چارچوب مبارزات انتخاباتی) یا به گونه خشن و پیکارجویانه پدیدار شوند.

در بررسی شکاف‌های اجتماعی باید به گونه‌گونگی‌های جغرافیایی و تاریخی پروا داشت. گونه، شمار و شیوه صورت‌بندی شکاف‌های اجتماعی درون یک کشور ممکن است در اثر عوامل گوناگون از جامعه‌ای به جامعه دیگر و از زمانی به زمان دیگر دگرگونه شوند. برپایه این تنوع‌ها می‌توان شکاف‌های اجتماعی را به شکاف‌های کنشگر یا فروخته و ساختاری یا تاریخی بخش نمود. برای نمونه، شکاف طبقاتی در یک کشور ممکن است از نظر سیاسی ناکنشگر یا فروخته باشد یعنی آگاهی سیاسی،

سازماندهی و کنش سیاسی برپایه آن صورت نگرفته باشد. شکاف اجتماعی وقتی کنشگر می‌شود که در خاک آن گروه‌بندی، کنش و آگاهی سیاسی ریشه‌گیرد.^[۱] همین شکاف طبقاتی نمود بیرونی‌اش (گروه‌بندی، کنش و آگاهی سیاسی) در اثر عاملی همچون توسعه سیاسی کمتر یا بیشتر هر کشور می‌تواند به گونه‌ی صف‌بندی‌های حزبی و مبارزه انتخاباتی یا به گونه‌ی نبرد مسلحانه دیده شود.

نظریه‌های ستیز اجتماعی از دسته نظریه‌هایی هستند که می‌کوشند شکاف‌های اجتماعی را تبیین کرده، پیکارهای اجتماعی را علت‌یابی کنند زیرا این ستیزها یا پیکارها به نوبه خود به پیامدهای سیاسی گوناگونی مانند رخدادهای سیاسی زودگذر، سیاست‌گذاری‌های تازه و نهادهای سیاسی دیرپا می‌انجامند. در این رابطه، نیک است بین دو گرایش عمده در نظریه ستیز، براساس تأکیدی که بر نوع شکاف‌های اجتماعی و نقش تاریخی ستیز اجتماعی در تاریخ می‌گذارند، تفاوت گذاشت. نخستین گرایش، دسته نظریاتی هستند که بیش و کم به طور مستقیم به سنت مارکسیستی وابسته هستند. در این دسته نظریات، منافع مادی بنیادین گروه‌های گوناگون که با نیروهای سیاسی درهم تنیده شده است، در کانون تحلیل قرار می‌گیرد. این منافع همستیز در تحلیل نهایی، ریشه در شیوه تولید دارند که دو طبقه اصلی نظام سرمایه‌داری (کارگر و کارفرما) را می‌آفرینند. تصور بر آن است که ستیز یا پیکار بین این دو طبقه عمده و سازمان‌های نمایندگی‌کننده آن‌ها، کلید اصلی تبیین پیامدهای سیاسی است. براساس این سنت اندیشه‌ای، طبقه کارگر سرانجام برای سرنگونی شیوه کنونی تولید و به هدف رسیدن به شیوه‌ای پیشرفته‌تر پیکار می‌کند که اوج آن پیدایش «سوسیالیسم» است، در این شیوه جدید تولید، ستیزهای بنیادین برآمده از منافع مادی سرانجام از عرصه جامعه رخت برخواهند بست. به این معنی، نبرد طبقه فرودست «پیشروانه» است و هدف آن حذف ستیز اجتماعی است.^[۲]

مهمترین تفاوت بین دیگر نظریه‌های ستیز اجتماعی با گرایش مارکسیستی آن است که گرایش‌های غیرمارکسیستی، ستیزهای اجتماعی را در دورنمای مباحثی مانند «پیشرفت تاریخی» و مانند آن قرار نمی‌دهند. این دسته نظریات از سنت جامعه‌شناسی وبری بهره می‌برند. آن‌ها ستیز اجتماعی و سیاسی را ویژگی گریزناپذیر و پایدار و دائمی زندگی اجتماعی تلقی می‌کنند و برای ستیز طبقاتی، پیشینگی یا اولویت قائل نیستند. آن‌ها یا خود قدرت سیاسی مستقر را منبع اساسی

درآمدی به نظریه‌های گوناگون پیرامون ... □ ۱۷

شکاف و ستیزش اجتماعی به‌شمار می‌آورند یا تأکید می‌کنند که علاوه بر منافع اقتصادی، مایه‌ها و سرچشمه‌های اجتماعی متنوعی مانند نژاد، جنسیت، قومیت، مذهب، زبان، سن، و مانند آن برای ستیزش اجتماعی وجود دارد که هرکدام ممکن است مایه پیدایش گروه‌هایی شوند که با یکدیگر رقابت کرده و غایت‌های سیاسی مختلفی را دنبال می‌کنند، و در این راستا، ممکن است بتوانند بر رقیبان خویش چیرگی یافته یا آن‌ها را فرودست سازند.^[۳] برخی از نظریه‌های فرهنگی، فمینیستی، و نژادی در این مقوله قابل گنجاندن هستند و در کتاب پیش رو نیز برخی جستارها که مقوله‌های هویت، قومیت، مذهب و غیره را در کانون موردکاوی خود قرار داده‌اند از این رهیافت سود برده‌اند.

لیپست اشاره کرده است که کشورهای پیشرفته اقتصادی میانه سده بیستم، کشورهای دموکراتیک بوده‌اند. بنا به استدلال او، رشد ثروت ملی باعث کاهش منافع گروه‌ها برای ورود به ستیزش اجتماعی شده، ضمن تقویت طبقه میانحال که به ارزش‌های رواداری سیاسی گرایش دارد، رسیدن به سازش دموکراتیک را برای هر دو طبقه غنی و فقیر جذاب و خوشایند می‌سازد.^[۴]

لیپست در جستاری دیگر، نقش شکاف‌های اجتماعی در ساختاردهی به رفتار رأی‌دهی افراد را در کانون بررسی‌های خود قرار داد. حاصل کار، مجموعه مقالات پرخواننده او در دهه ۱۹۶۰ کتاب مشهور انسان سیاسی بود که بعدها (در ۱۹۸۱) با نام مارکسیست غیرسیاسی منتشر شد. در این کتاب کوشید ریشه‌های اجتماعی دموکراسی، فاشیسم، کمونیسم و مبانی اجتماعی احزاب سیاسی مدرن را شناسایی کند. مبانی اجتماعی مشخص ایدئولوژی‌ها، جنبش‌های اجتماعی و احزاب سیاسی که به پدیده‌های سیاسی بزرگ‌تر شکل می‌بخشند، محور تحقیقات او را تشکیل می‌داد. بر همین اساس بود که وی مدعی شد جوامع دموکراتیک از طبقه متوسط قوی‌تری برخوردارند. برعکس، ریشه‌های اجتماعی فاشیسم و کمونیسم را باید در سیاست‌های اقتدارطلبانه گروه‌ها یا طبقات مهم، از جمله کارگران، مالکان بنگاه‌های تجاری کوچک و دیگر بخش‌های به‌لحاظ اقتصادی به‌خطرافتاده طبقه میانحال جستجو کرد.^[۵]

در گستره جامعه‌شناسی سیاسی، کتاب سامانه حزبی و صف‌بندی رأی‌دهندگان، نوشته سیمور مارتین لیپست و استین رُکان نقطه‌ای آغازین به‌شمار می‌رود. این کتاب که حدود چهل سال پیش به نگارش درآمد یکی از مهمترین بن‌مایه‌هایی است که با